

ПОКРАЈИНСКИ КОМИТЕТ КПЈ ЗА ЦРНУ ГОРУ И БОКУ И ПРОБЛЕМИ КОЈЕ ЈЕ ЗА ГЕРИЛУ У ЦРНОЈ ГОРИ ДОНОСИЛА ЗИМА 1942/43.

Средином 1942. године, када су партизанске снаге, послје петомјесечних крвавих борби против окупатора и домаће контрареволуције, привремено напустиле слободну територију, у Црној Гори је остало око 700 политичко-партијских радника, са задатком да у битно измијењеним и врло тешким условима раде на поправљању политичког расположења у народу у интересу народноослободилачке борбе и да припремају терен за поновно оживљавање и јачање народноослободилачког покрета. Ситуација је у том тренутку била тешка до те мјере да су позадинци-герилци у почетку морали да се позабаве превасходно голим одржавањем живота. Велика окупаторско-квислиншка војска, која је водила борбу против партизанских снага, нашла се, након напуштања Црне Горе од стране партизанских јединица, окренута унутрашњем фронту ради чишћења територије Црне Горе „од последњих комунистичких остатака“ Такво стање ипак није предуго трајало: један до два мјесеца, углавном јун и јул 1942. године. Након тога наступило је извјесно олакшање, једно зато што су сарадници окупатора распустили своје дотадашње јединице и највећи број њиховог људства послали кућама и приступили стварању тзв. регуларних јединица, рачунајући да ће са њима, уз помоћ националистичких јединица нерегуларног типа које су створане на терену, моћи да се обрачунају са „остацима комуниста“, а друго зато што су се герилци, послје првог шока, колико-толико снашли, успоставили прве контакте са једним бројем пријатеља народноослободилачког покрета и добрим дијелом међусобно се повезали.

И поред изузетног окупаторско-квислиншког терора, герилци су се у највећем броју одржали и у овом почетном периоду свог бивствовања у непријатељској позадини. Од великог значаја у том погледу било је љето, заправо предности које је оно давало: зелена

шума, топле ноћи и друге погодности. Климатске погодности, иако у мањој мјери, продужиле су се и на добар дио јесени 1942. године.

Извјесно олакшање и колико-толико смањење притиска непријатеља брзо су се осјетили у побољшању политичке ситуације у народу и оживљавању и поновном јачању политичког расположења за народноослободилачки покрет, које је у претходном периоду у великој мјери било пољуљано и ослабљено. Насталу промјену осјетили су окупатор и његови сарадници, па свим силама настоје да се обрачунају са герилом и да је ликвидирају, сматрајући је основним узрочником те промјене. Међутим, та њихова настојања нијесу давала оне резултате које су они очекивали, прије свега стога што се политичко расположење у народу све више побољшавало. У таквим условима, када се герила повезала са добрим дијелом маса и од народа била храњена и чувана, погибија герилаца или њихово падање у руке непријатеља све више су постајали ствар случаја.

Оваква реалност означила је немоћ окупатора и његових сарадника и изазивала њихов бијес. Зато су они главно поуздање све више сводили на наступајућу зиму, коју су с нестрпљењем очекивали, увјерени да ће им она и бити главни савезник у настојању да изађу на крај са герилом и да је униште. За зимски период и услове снијега, они су разрадили читаве планове и предузели специјалне мјере.

А како је герила дочекала зиму 1942/43. године? Крајем прољећа 1942. године, када су партизанске јединице напустиле Црну Гору, у редовима партизана — како оних који су пошли за Босну тако и оних који су остали на терену Црне Горе, у непријатељској позадини — владало се увјерење да ће се рат завршити до краја 1942. године. То се увјерење заснивало на изјави коју је Стаљин дао 7. новембра 1941. поводом прославе двадесетчетворогодишњице октобарске револуције, а која тврдња је поновљена у Титовој наредби јединицама од 6. маја 1942. године, тако да у том погледу није могло бити сумње. У тим условима ко би још мислио на зиму 1942/43. године, која ће, према овом вјеровању, бити дочекана у слободи! Зато је у задацима постављеним пред Покрајински комитет КПЈ и друга партијска руководства приликом њиховог повратка на рад у непријатељској позадини речено да ће радити политички у масама и војнички у циљу поновног разгарања оружане борбе против непријатеља. „Ја намеравам сада створити од црногорских ударних батаљона који су се повукли, једну или две ударне пролет. бригаде које ће бити језгро црногорских партизана и ударна сила против четничких бандита“ — писао је Тито 31. маја 1942. Александру Ранковићу. „Исто тако мислим створити од санџачких батаљона једну ударну пролет. бригаду, а у позадини ћемо оставити мање партизанске јединице и део партијског актива који ће водити партизански начин ратовања и стварати услове за нови полет устанка“.¹

¹ *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југо-слоненских народа* (у даљем тексту: *Зборник НОР*), III 3, док. 158.

Према томе, о проблему зиме герилци су почели да размишљају тек кад се она почела примицати, а многи од њих тек када је непосредно закуцала на врата или је отпочела свој непријатан ход. При томе је врло интересантно видјети како су герилци-комунисти мирили своје „вјерују“, које је потицало од Стаљина, са оним што је бескомпромисно наметала сурова стварност. Питање је интересантно прије свега са гледишта сагледавања догматског духа који је био видно присутан у Партији. Било је не мало комуниста који су пред опасношћу од зиме за свој живот, а тиме и за ствар народноослободилачке борбе, показали реализам и предузели могуће мјере обезбјеђења, али је било доста и оних који су до краја имали догматски однос према Стаљиновој изјави од новембра 1941. године, што су често скупо платили, и то не само они него и они који су зависили од њиховог става и мишљења. Овом приликом нас интересује став Покрајинског комитета КПЈ о овом питању, који је, с обзиром на своје мјесто и улогу, имао велики, па и судбоносни значај за герилу у Црној Гори, превасходно за онај њен дио са којим је до почетка зиме успио да успостави везу и оствари на њега одговарајући утицај.

Покрајински комитет из периода гериле (до прољећа 1943. године) формиран је у прољеће 1942. године уочи повлачења партизанских снага из Црне Горе. Његов састав су чинили: Радоје Дакић — Брко, политички секретар, Јагош Ускоковић, организациони секретар, Блажо Јовановић, Вељко Мићуновић, Ђоко Вујошевић и Велимир Кнежевић (који је истовремено био и секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а). У јуну 1942., приликом формирања бригада, Блажо Јовановић је именован за замјеника политичког комесара Пете пролетерске црногорске бригаде и партијског руководиоца у њој, па је са бригадом пошао у Босну, тако да је практично престао бити члан Покрајинског комитета. Крајем маја и у првој половини јуна чланови Покрајинског комитета су са положаја кренули на рад у позадини: Вељко Мићуновић из Голије на терен Окружног комитета КПЈ Цетиње,² а остали са простора Пиве према пиперској планини Каменику која је од стране Централног комитета одређена за сједиште Покрајинског комитета.³

Одвојеност Вељка Мићуновића од сједишта Покрајинског комитета, односно од осталих чланова покрајинског руководства, остала је чинилац у читавом периоду до прољећа 1943. године. То је био крупан хендикеп за Покрајински комитет, јер је ово руководство практично остало без енергичног и разборитог члана, чије би присуство у доношењу одлука и руковођењу Партијом и народноослободилачком борбом у Црној Гори несумњиво било од великог значаја. Мићуновић је, истина, у наведеном периоду пружио вели-

² Др Ђуро Вујовић, *Ловћенски НОП одред и његово подручје у народноослободилачкој борби 1941—1945*, Цетиње 1976, 378.

³ Ђоко Вујошевић, *Мој рад на извршењу одлука Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку од марта 1942. до марта 1943. и моја гледања на неке догађаје из тог времена*, Историјски записи, 3—4/1977, 822.

ку помоћ Окружном комитету КПЈ Цетиње и партијској организацији на том терену, али је потребама тренутка више одговарало да буде ангажован на пословима црногорске партијске и герилске организације, а посебно да буде сабесједник и непосредни сарадник осталим члановима Покрајинског комитета, који се у сложеним условима илегалства нијесу најбоље сналазили. Одлазак Мићуновића на право мјесто, које му је било и намијењено, долазио је у обзир тим прије што је подручје Окружног комитета КПЈ Цетиње располагало већим бројем искусних политичко-партијских радника.

Покрајински комитет се у герили први пут састао (у крњем саставу, наравно, без Мићуновића) у другој половини јула и 30. јула одржао је свој први састанак у Пиперима, а сјутрадан је написао извјештај о ситуацији у Црној Гори (колико је присутним члановима Покрајинског комитета била позната), који је већ сљедећих дана по специјалним куририма упућен Централном комитету КПЈ у Босну.⁴ Након тога, у сједишту Покрајинског комитета остао је Јагош Ускоковић, а остали чланови тамо су боравили само повремено. Радоје Дакић је средином августа отпутовао у Жупу Никшићку и тамо се смјестио, нешто више се крећући и по осталом терену сјеверног дијела никшићког среза, обично до сједишта Окружног комитета КПЈ Никшић у Дубравама, док је у сједиште Покрајинског комитета одлазио повремено ради консултација или одржавања састанака.⁵ Остала двојица чланова Покрајинског комитета, пошто су обавили неке послове у ближој средини, отпутовали су на терен ради повезивања са партијским организацијама и преношења закључака састанка Покрајинског комитета: Велимир Кнежевић у пљеваљски срез (Санџак) а Ђоко Вујошевић у берански округ. И један и други су се на путу задржали око два мјесеца, или нешто мање од тога, и у сједиште Покрајинског комитета се вратили средином или почетком друге половине новембра. У то вријеме у сједиште Покрајинског комитета је стигао и Радоје Дакић, па су 24. и 30. новембра одржани састанци Покрајинског комитета.⁶ На тим састанцима Покрајински комитет је први пут третирао питање како да герила дочека и припреми се за предстојећу зиму. Па и тада га је поставио на дневни ред под притиском једног броја партијских организација и руководства са којима је до тог тренутка имао контакте.

Ђоко Вујошевић је у сједиште Окружног комитета КПЈ Беране стигао почетком октобра, гдје је 5. октобра на његов захтјев одржана проширена сједница овог руководства. На дневном реду проши-

⁴ Ђуро Вујовић, *Везе између Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак и Централног комитета КПЈ и Врховног штаба од маја 1942. до маја 1943.* Историјски записи 1/1980, 61, 63—64; Исти, *О условима и проблемима живота и рада гериле у никшићком крају у 1942. години*, Никшићки срез у НОР-у — зборник радова, Никшић 1982, 373.

⁵ Радисав Маројевић, *Жупа под влашћу четника у периоду мај 1942 — мај 1943. године*, Никшићки срез у НОР-у — зборник радова, 398—399.

⁶ Јагош Ускоковић, *Осврт на ратна сјећања Драгутина Радовића*, Историјски записи, 3/1978, 134, 138—141.

рене сједнице беранског Окружног комитета била су два питања: 1) Извјештај о политичком стању у округу и раду партијске организације и 2) Тражење рјешења за заштиту и очување гериле у условима наступајуће зиме (са уводним излагањем секретара ОК). Прво питање је само по себи било уобичајено и договорено је између секретара Окружног комитета Ђока Пајковића и члана Покрајинског комитета Вујошевића, а друго је постављено од стране Окружног комитета, чији је секретар један од могућих излаза за герилу (којему је дао предност, дијелећи при том увјерење партијске базе) видио у одласку герилаца за Босну, што је изнио у свом уводном излагању.

Питање заштите гериле у току предстојеће зиме Ђока Вујошевића је нашло неспремним. Износећи само нека своја размишљања о томе, он је могао поуздано да каже једино то да Покрајински комитет још није расправљао о овом питању и да нема утврђен став за његово рјешење. То је изазвало живо реаговање и отворено негодовање учесника сједнице, који су „изражавали чуђење и незадовољство спорашћу и закашњењем ПК у разматрању и рјешавању овог кардиналног питања гериле у Црној Гори у то вријеме“.⁷ Вујошевић је обећао да ће одмах по повратку обавијестити Покрајински комитет о овом питању и оцјени која је о њему дата на овој сједници, те да ће Покрајински комитет о својим ставовима и закључцима обавијестити Окружни комитет.⁸ Иако је био свјестан атмосфере на сједници и постављених захтјева, као и свог обећања, Вујошевић је, по завршетку сједнице, на путу до сједишта Покрајинског комитета остао око мјесец и по дана.⁹

Суочени с опасношћу од предстојеће зиме, герилци су и на терену никшићког среза постављали питање одласка за Босну. То се види из извјештаја Покрајинског комитета од 15. новембра 1942. који је Радоје Дакић писао док је у другој четврти новембра боравио у сједишту Окружног комитета КПЈ Никшић у Дубравама.¹⁰ Нема сумње да је то питање Дакићу постављено на састанку Окружног комитета КПЈ Никшић који је одржан око 10. новембра,

⁷ Ђоко Пајковић, Герила у беранском округу (рукопис).

⁸ Исто.

⁹ Интересантно је да у једном свом раду, објављеном у Историјским записима бр. 3—4/1977 под насловом „Мој рад на извршењу одлука Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку од марта 1942. до марта 1943. и моја гледања на неке догађаје из тог времена“, написаном с претензијом — како сам каже — да да „свој скромни допринос виђењу једног периода који није био довољно расвијетљен или који се приказивао и приказује још увијек у кривом огледалу“ и да пружи помоћ историчарима, Ђоко Вујошевић ни једном ријечју није поменуо било што у вези с питањем заштите гериле у условима зиме 1942/43. године, које је постављено на проширеној сједници од 5. октобра 1942. године и у вези са којим је он преузео одређене обавезе.

¹⁰ Архив Историјског института у Титограду (у даљем тексту: АИИТ), 12719/III 1—7/42, Извјештај Покрајинског комитета КПЈ од 15. новембра 1942.

а прије тога су герилци с истим питањем иступали пред члановима Окружног комитета. Постављање оваквог питања за никшићке герилце било је тим интересантније што су били ближи Босни, односно слободној територији на којој су се налазиле пролетерске и друге бригаде, него герилци у осталим крајевима Црне Горе.

Међутим, Дакић је био одлучно против одласка у Босну. Постављање питања у овом смислу од стране герилаца сматрао је њиховом слабашћу. „Од снијега и зиме се уплашио велики дио наших другова и тражили су одлазак за бригаде“ — каже он у свом извјештају.¹¹ У својој крутости Дакић иде и даље, па је тих дана наредио окупљање никшићких герилаца у Дубравама са основним циљем: да се изјасне о томе да ли вјерују да ће се рат завршити до краја 1942. године. Иако ни сам више није вјеровао у тај термин као датум завршетка рата, бар како би се дало закључити из поманутог извјештаја који је писао Централном комитету,¹² у практично-политичкој дјелатности он и даље полази од Стаљинове изјаве да ће крај 1942. године означити границу између рата и слободе!

Евоцирајући овоја сјећања на састанак и преслишавања у Дубравама, Војо Николић, ондашњи члан Окружног комитета КПЈ Никшић, између осталог каже: „Чињеница је међутим да је на састанку у Дубравама, када је покренуто питање одласка за Босну, друг Радоје Дакић заступао мишљење, на основу Стаљиновог говора и неких других информација које смо добијали из Босне, да ће се рат завршити до краја године. Вјерујем да је било пуно присутних који нијесу били увјерени у такву могућност, али се таквом тврђењу супроставио једино Вељко Ковачевић и за то био позван на партијску одговорност и кажњен. Свако супротстављање таквом ставу друг Дакић је окарактерисао као деморализацију и капитуланство, па је зато било потпуно разумљиво што смо то прећутно прихватили, иако се нијесмо слагали с таквом оцијеном. То уосталом потврђује и писмо друга Дакића“.¹³

Састанак у Дубравама карактерисало је још веће сивило него што га Николић описује. Дакић је појединачно питао герилце сматрају ли да ће се рат завршити до краја 1942. године. При том су му помоћ пружали чланови Окружног комитета. Један од њих је

¹¹ Исто.

¹² У том извјештају Дакић говори о повољном развоју ситуације на Источном фронту и искрцавању британских трупа у Африци и износи увјерње да ће се други фронт брзо отворити, али то не значи да сматра да ће се и рат тако брзо завршити. То се нарочито да видјети из следећих ријечи његовог извјештаја: „Народ очекује долазак бригада како би се могао обрачунати са непријатељем и стално се говори ако се помоли бар једна бригада ми ћемо сви на оружје. Ово имајте у виду, па уколико има могућности до борби било да се наше бригаде врате. Но, и без доласка бригада ми ћемо уложити све са наше стране да распламтимо поновни народни устанак у Црној Гори, а то ће углавном зависити од активности савезника на фронту и повлачења бар једног дијела окупаторске војске са наше територије, које за сада има само у Црној Гори од 50—60 хиљада, а у Боки много више“ (АИИТ, 12719/III 1—7/42).

¹³ *Никшићки срез у НОР-у* — зборник радова, Никшић 1982, 499—500.

изјавио да ће „у истим опанцима“ дочекати крај рата и ослобођења и сл. Људи, знајући какав одговор треба да дају, од реда су изјављивали да сматрају да ће се рат завршити до краја 1942. године. Једино се Вељко Ковачевић, герилац из Кочана, осмјелио и изјавио да сматра да се рат не може завршити до краја године, нити да његов здрав разум може нешто тако да претпостави.¹⁴ Своју смјелост Ковачевић је платио жестоком критиком и искључењем из Партије (заобиђен је), у коју је враћен тек 1944. године.¹⁵

На састанку Покрајинског комитета од 24. новембра Ђоко Вујосевић је реферисао о проширеној сједници Окружног комитета КПЈ Беране и посебно о обећању које је дао у вези са питањем заштите гериле беранског округа у току предстојеће зиме. Покрајински комитет се о томе изјаснио на састанку од 30. новембра, јер је, због припремане четничке потјере, претходни састанак завршен нешто раније и чланови комитета морали су чак да се склањају у Трмање у Ровцима. У вези са питањем беранских комуниста донесена је условна одлука: „Ако ОК Беране оцијени да се партизанима-илегалцима на његовој територији немогуће одржати у току зиме 1942/43. године, да се организују у чете и пребаце за Босну“.¹⁶

То су биле све директиве и упутства које је Покрајински комитет дао комунистима и герили у Црној Гори у погледу припрема за предстојећу зиму: једна изнуђена, условна и депласирана одлука која се односила само на једну партијску организацију донесена 30. новембра 1942, кад је снијег већ увелико стезао црногорске просторе, која никад није ни стигла до онога коме је била намијењена. Почетком децембра курир Покрајинског комитета кренуо је са одлуком-одговором ка Окружном комитету Беране али тамо није стигао, а једнак би учинак био и да је стигао.¹⁷ Ни једној другој партијској организацији није ни макар овакво писмо упућено, а да се и не говори о каквим реалистичнијим предлозима за чекање зиме: прављењу земуница, сеобама у безбједније рејоне и сл.

Након сједница Покрајинског комитета, Радоје Дакић се почетком децембра вратио у никшићки срез. Тамо су га дочекали неки чланови Окружног комитета и саопштили му да су они у његовом одсуству ипак одлучили да герилци иду за Босну, с тим што су закључили да то не могу урадити без његове сагласности, због

¹⁴ Изјава Вељка Ковачевића аутору од марта 1983.

¹⁵ Позивања на одговорност комуниста који су сматрали да се рат неће завршити до краја 1942. године било је и у другим неким крајевима. Тако је на проширеној сједници Окружног комитета КПЈ Беране од 5. октобра 1942. саопштено „да је недавно било појединачних неправилних позивања на одговорност и кажњавања чланова КПЈ као опортуниста и колебљиваца који су таква своја мишљења по овом питању износили на партијским састанцима“. Међутим, чини се да се поступак као у случају Вељка Ковачевића ипак није поновио на другом мјесту, јер, колико је познато, партијска руководство која су била ван утицаја Покрајинског комитета, односно његовог политичког секретара, по правилу нијесу на овоме ни инсистирала.

¹⁶ Јагош Ускоковић, н.д., Историјски записи, 3/1978, 139—140.

¹⁷ Исто, 140—142.

чега су га с нестрпљењем очекивали. Након свега што је било, а посебно након онаквог одговора који је дат Окружном комитету Беране, Дакић се овом приликом сагласио са одласком никшићких герилаца за Босну. Међутим, таква одлука је била потпуно за-снела. Баш тих дана у никшићком срезу је пао нови велики снијег (први је по планимама пао око 7—8. новембра, а затим други, већи, 17. новембра и сљедећих дана), па је замисао о одласку у Босну постала беспредметна. Зато се од такве намјере одустало. Чланови Окружног комитета су упознали герилце са тим и, као још једино што им је преостало, дали им налог да се, разбијени у мање групе, разиђу на терен и потраже склониште код својих пријатеља и у скровитим мјестима док прођу најтежи зимски дани.¹⁸

Кад је ријеч о питању односа Покрајинског комитета према припреми гериле за зиму 1942/43. године треба рећи да му у том погледу није ишао на руку ни став Централног комитета КПЈ, односно став Блажа Јовановића, делегата ЦК КПЈ, који је у Црну Гору са групом бораца стигао из Босне средином октобра 1942. године. Као делегат Централног комитета Јовановић је ишао специјалним послом у Албанију, али и са задатком да на пропутвању кроз Црну Гору пренесе извјесне поруке и упутства црногорском партијском руководству. Са Радојем Дакићем и Јагошем Ускоковићем, у одвојеним сусретима, Јовановић се нашао у другој половини октобра. То још није било сувише касно да се предузму извјесне мјере и герилцима даду упутства како да дочекају зиму, под условом, наравно, да се остваре што хитније везе са окружним комитетима, а ових даље са партијским организацијама и герилским групама. Међутим, умјесто приче о заштити гериле од предстојеће зиме, Јовановић је дошао с инструкцијама о војној активизацији герилаца.¹⁹

Проблемом војне активности у позадини непријатеља Покрајински комитет се и до тада занимао. Буквално схватајући начелне директиве које су његови чланови добили приликом одласка у позадину непријатеља, а без веза са већим дијелом партијске организације и сугестија које би отуда долазиле, Покрајински комитет је већ на састанку од 30. јула донио одлуку да се приступи формирању тзв. припремних група, јачине од 5 до 10 људи, од бораца који живе код својих кућа, с тим да се термин за отпочињање оружане акција одреди и директива о томе изда касније.²⁰ На проширеној оједници Окружног комитета КПЈ Беране од 5. октобра 1942. године Ђоко Вујошевић је већ указао на потребу окрупњавања партијских и герилских организација „са приоритетном политичком оријентацијом на извођење оружане акција — на вођење оружане борбе противу непријатеља“ Не би се могло поуздано рећи да ли је то било само преношење одлуке Покрајинског комитета од 30.

¹⁸ Др Ђуро Вујовић, н.д.ј., *Никшићки срез у НОР-у* — зборник радова, 390—391.

¹⁹ Исти, н.д.ј., *Историјски записи*, 1/1980, 79—80.

²⁰ Јагош Ускоковић, н.д.ј., *Историјски записи*, 3/1978, 139.

жула или је у међувремену Покрајински комитет донио и одлуку да се иде на оружане акције, тек берански руководећи комунисти су на сједници констатовали: ако би се, „док још нијесу створили неопходну политичку базу у масама, оријентисали првенствено и у највећој мјери на вођењу оружане борбе, нашта логично упућује став члана ПК КПЈ, то би у постојећим војно-политичким и уопште друштвеним условима представљало њихово опредељење за самоубилачку политику јер би довели у питање свој политички опстанак, што је у пракси досадашњих борби потврђено на појединим подручјима округа Беране“.²¹ Вујошевић је био принуђен да то образложење прихвати, па се остало при рјешењима и ставовима које је Окружни комитет до тада имао о овом питању.²²

Да је Покрајински комитет имао више веза са партијским руководством и организацијама на терену сигурно би имао и више сазнања о могућностима и немогућностима снага и средстава којима се располагало и са више реализма би одмјеравао форме и методе свога рада. Доласком Блажа Јовановића у Црну Гору он је у неку руку дошао у још тежу позицију: од њега је затражено да што прије организује оружане акције против непријатеља, уз пријекор због дотадашње неактивности у овом погледу и набијање кроз то комплекса ниже вриједности.

Блажо Јовановић је за Покрајински комитет донио и писмо Централног комитета КПЈ са потписима Милована Ђиласа и Ивана Милутиновића. У том писму једна реченица је гласила: „Побрините се за живот за зиму (храна, одијело, колибе у планини итд.) за случај већих тешкоћа“.²³ Међутим, основу садржаја писма, којом се руководио и Јовановић, чинила је инструкција о војној активизацији у позадини непријатеља. Тако је на једном мјесту у писму речено: „За вас је необично важан данас политички рад, агитациони рад и чврсто везивање с масама и акције које вас с масама чврсто везују. Мислим да у том случају можете много учинити у разбијању четничке власти и уништавању од народа омражених четничких бандита. Не заборавите ни на окупатора, јер четнички изроди могу то да искористићавају као да распирујете грађански рат“.²⁴

Због свега тога чланови Покрајинског комитета који су били на окупу дали су се на посао око формирања војних јединица и извођења оружане акција. Међутим, с обзиром на услове и дати тренутак, то је био јалов посао, који је коштао и неколико драгоцјених живота.²⁵ Уз то, вођен је у вријеме када се још колико-толико могло нешто и урадити у смислу припреме гериле за зиму. Тако је и тај

²¹ Ђоко Пајковић, н. дј., (рукопис).

²² Исто.

²³ *Зборник НОР*, II, док, 149.

²⁴ Исто.

²⁵ Један борац је погинуо у другој половини новембра у бјелопавлићким планинама, а пет бораца у првој половини децембра у Кучима.

задњи тренутак пропуштен, и герила је у једном дијелу Црне Горе стављена пред изузетно тешко искушење.

У другој половини новембра формиране су двије герилске чете у никшићком срезу и једна комбинована од герилаца из Пипера, Бјелопавлића и Жупе Никшићке. Међутим, усљед снијега, без хране и притиснуте рацијама четника, оне се нијесу одржале. Комбинована пиперско-бјелопавлићко-жупска чета морала је бити расформирана 22. новембра, послије борбе у којој је изгубила једног борца и свега пет дана након свог формирања. Мало дужег вијека биле су никшићке чете, које су расформиране у првој половини децембра,²⁶ у тренутку када је постало очевидно да од пута за Босну нема ништа и када је њиховом саставу наређено да се разбије на групе или да појединачно тражи склоништа како зна и умије.²⁷

Затајивање Покрајинског комитета у вези са проблемом о коме је у овом раду ријеч није могло да прође без посљедица. На срећу, партијска руководства и организације на терену — неко са више а неко са мање успјеха — у већини су се сами сналазили и вршили припреме за зиму, па је биланс нешто мање неповољан. Тако је, на примјер, Окружни комитет КПЈ Беране одмах након одласка Ђока Вујошевића одржао проширену сједницу и наставио разматрање проблема заштите гериле у току предстојеће зиме. „У дискусији која је о томе вођена“ — пише о томе Ђоко Пајковић — „изражена је једнодушност учесника у оцјени да је због тешких политичких услова и несрећеног стања у партијској организацији Црне Горе као и због близине зиме свако чекање рјешења за очување гериле у наступајућим условима од ПК и на претпоставкама које је на сједници изнио Ђоко Вујошевић политички недозвољено и опасно и да мјесто тога треба одмах као једино реално тражити могућа рјешења овога питања на територији округа“.²⁸

На проширеној сједници беранског Окружног комитета одлучено је да се у циљу зимског смјештаја герилаца у најкраћем року приступи изградњи подземних склоништа типа земунице. До средине новембра, поред потока, путева и у близини села, изграђен је у беранском и андријевичком срезу неопходан број земуница, које су заиста постале заштита герилаца преко зиме и пружиле им могућност политичког рада и одржавања контаката са становништвом. Пале су неколике свијетле жртве, али је највећи број герилаца сачуван и дочекао је прољеће и зелену гору, када су, организовани још у Беранско-андријевички НОП батаљон, могли на далеко равноправнијој основи да воде борбу против непријатеља. Тешко су прошли колашински герилци (из сјеверног дијела среза), јер нијесу извршили директиву о прављењу земуница (лице

²⁶ Др Ђуро Вујовић, н.д.ј., Историјски записи, 1/1980, 77—80.

²⁷ Окружни комитет КПЈ Никшић се, истина, са герилцима договорио и издао им директиве гдје ће који да иде, али је то, с обзиром на услове и тренутак, било практично исто што и да траже склоништа како знају и умију, јер ништа није било унапријед припремљено.

²⁸ Ђоко Пајковић, н.д.ј., (рукопис).

одговорно за преношење ове директиве није обавило задатак), па је у руке непријатеља пало и добрим дијелом стријељано или погинуло 15 људи.²⁹

У осталим срезовима било је такође доста губитака, али ипак не тако масовних, изузимајући никшићки срез, у коме је герила преполовљена, и дурмиторски срез, у коме је готово уништена. Ипак, рачунајући по броју, највише је страдала никшићка герила. У читавој Црној Гори током зиме 1942/43. страдало је — што ухваћено и заробљено, што погинуло — око 200 герилаца,³⁰ а само у никшићком срезу око 50, или четвртина укупно страдалих.³¹

Парадоксално је али тачно да је највише страдала герила која се налазила у близини Покрајинског комитета, посебно у близини његовог политичког секретара. Наравно, свему је крива само неразборитост и погрешна концепција. Очекивање брзог завршетка рата а касније рад на војној активизацији гериле, на прагу зиме, када за то није било вријеме, биле су концепције које нијесу предвиђале а касније прихватале потребу припреме гериле за зимске услове живота. Како је то практично изгледало показује и сљедећи примјер:

Када су крајем октобра или почетком новембра 1942. године Радован Радовић, секретар Мјесног комитета КПЈ Колашин, Лакић Симоновић и Богић Бакић пошли у сједиште Покрајинског комитета ради повезивања, они су, последије неколико дана тражења, политичког и организационог секретара Покрајинског комитета нашли у рејону села Мораково, у Жупи Никшићкој. На њихову информацију о припремама које се у округу беранском спроводе ради изградње зимских склоништа за герилце, секретари Покрајинског комитета су нервозно и љутито реаговали, осуђујући оријентацију на „скривање и мировање“ гериле, и дајући истовремено директиву „да (од герилаца) треба формирати чете (које ће) и живјети четним животом“ Оцјену и објашњење Радовића са друговима из партијске организације ореза колашинског да је такав став нералан за услове сјеверне Црне Горе, гдје су зиме дуге, оштре и сњеговите, секретари Покрајинског комитета нијесу прихватили.

Став Покрајинског комитета против изградње земунца и његова директива за формирање герилских чета и њихово оружано дјеловање у току зиме изазвали су неразумијевање и забуну у беранској герили, али нијесу добили њену подршку нити су утицали на успоравање или прекидање радова започетих на спремању земунца.³²

²⁹ АИИТ, 12744/III 1—2/43, Извјештај ПК КПЈ од 20. марта 1942. (на документу је погрешно стављено да је писан 20. фебруара 1943).

³⁰ Исто; Архив ЦК КПЈ, 1943/211, Извјештај Милентија Поповића од 13. маја 1943.

³¹ Др Ђуро Вујовић, н.д.ј., *Никшићки срез у НОР-у*, зборник радова, 391—392.

³² Ђоко Пајковић, н. д.ј. (рукопис).

Било је потребно да се упадне у зиму и да беспомоћно настрада велики број герилаца па да се Покрајински комитет увјери да је концепција које се држао била погрешна. Непријатно осјећање које је због тога доживио дијелом је ублажило бјекство из окупаторско-четничког затвора никшићких герилаца који су били пали у руке непријатеља. Од 39 затвореника који су средином априла 1943. године побјегли из затвора у Никшићу 35 је успјело да се дочепа слободе.³³

Др Ђуро Вујовић

---

³³ Миливоје Максимовић, *Бјекство из никшићког затвора*, Никшић 1983.